

certain order, without changing the content, but also has an internal reorganization acts by changing the content of the subject regulations. The main task of systematization and unification process is to improve the legal framework of the country, bringing it to a new level, according to international standards. In addition, these processes contribute to the availability of using the legal framework. The basis of the article was taken by the most common definition, and analyzed work of many scientists. The reasons for the need for systematization and unification of the law. It is proved that the unification of law depends on its level of systematization. The paper concludes that the systematization of legislation is the main method of unification of law.

Key words: classification, unification, streamlining legislation, associations of legal acts, legal regulation, legal developments, international cooperation.

УДК 340.1

*Катерина Валеріївна Николина,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВИЙ СВІТОГЛЯД: НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СПРИЙНЯТТЯ

Істотні політико-правові зміни в українському суспільстві, що відбуваються на сучасному етапі, безсумнівно, передбачають існування високого рівня правосвідомості та сформованої правової культури громадян не лише на рівні особистості, а й на рівні суспільства в цілому. При цьому слід констатувати, що вдосконалення ціннісно-нормативного та культурно-ідеологічного значення права як найважливішого соціального регулятора відбувається не лише у зв'язку з професійним здійсненням юридичної діяльності або державно-владних функцій правотворчості чи правозастосування, що безпосередньо пов'язані з правом. Громадянське суспільство на сьогодні демонструє здатність свідомо, послідовно та організовано здійснювати управління суспільно-політичними процесами, контролювати відповідність нормативно-правових приписів змісту, сутності та ідеї права. У цьому контексті очевидним є факт, що право вже давно вийшло за межі класичного позитивістського розуміння як чинного в певному суспільстві права, що розглядається в аспекті його конкретно-визначеного змісту і форми та не вимагає особливого аксіологічного осмислення [1, с. 617].

Сучасна вітчизняна юридична наука останні десятиліття перебуває в процесі переосмислення та вироблення нових підходів до праворозуміння, намагаючись доповнити нормативне визначення права ціннісними, соціологічними, антропологічними аспектами. Відбувається трансформація методологічних основ самої юриспруденції, у ролі об'єктів наукового дослідження все частіше виступають окремі феномени внутрішнього світу людини, що пов'язані зі сприйняттям правової реальності, які відображають взаємозв'язок та взаємовплив відношення «людина — право» саме з позиції ціннісного виміру.

Розвиток будь-якого державно-організованого суспільства потребує вироблення певних ціннісно-нормативних орієнтирів, своєрідної правової ідеології, яка б враховувала традиційні, історично сформовані ідеали права. На нашу думку, саме правовий світогляд як особливий фе-

номен правової сфери духовного світу людини здатен відобразити той комплекс ідей, поглядів, концепцій, моральних і духовних цінностей, що формують ідеальний образ права.

Актуальність обрання правового світогляду в ролі об'єкта наукового дослідження у межах цієї статті обумовлюється відсутністю в юридичній науці єдиного усталеного розуміння вказаної категорії, чіткого розмежування з іншими суміжними поняттями, зростанням ціннісного виміру правових явищ і процесів, що неодмінно пов'язане зі світоглядними принципами та переконаннями.

Проблематика розуміння та характеристики різноманітних аспектів правового світогляду простежується у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних правознавців, філософів. Зокрема, серед представників української юридичної науки до питань правового світогляду зверталися В. Бігун, Ю. Дмитренко, О. Зайчук, В. Коробка, Ю. Козенко, А. Коцюба, Н. Оніщенко, Є. Орач. Серед представників зарубіжної правової, філософської та соціологічної думки, праці яких присвячені проблемам світогляду та юридичного світогляду зокрема, слід назвати П. Баранова, В. Малахова, А. Овчиннікова, В. Сальникова, А. Мордовцева, Г. Паластрову, П. Динцельбахера, Е. Дюркгейма, А. Інкельса, Ж. Карбоньє, Д. Левінсона та ін.

Слід зауважити, що дослідження категорії «правовий світогляд» у юриспруденції часто відбувається у межах інших соціально-психологічних аспектів правової сфери, таких як правове мислення, правова свідомість, правова культура, правовий менталітет, правова ідеологія. Цей факт свідчить про відсутність чіткого наукового обґрунтування у вітчизняній науці самостійності поняття «правовий світогляд». Саме виявлення теоретичних проблем щодо визначення природи та сутності зазначеної категорії, окреслення напрямів її дослідження та уточнення змістовних характеристик і ставиться нами за мету статті.

Введення до наукового обігу нових категорій, як правило, завжди породжує чимало дискусій як щодо доцільності розширення категоріального апарату, так і щодо їх змісту та сутності. Не виняток і поняття «правовий світогляд».

Насамперед слід зауважити, що в юридичній літературі зустрічаються терміни «юридичний світогляд» і «правовий світогляд». Більшість науковців схильні ототожнювати ці поняття і зазвичай у межах своїх досліджень не обґрунтовують обрання того чи іншого варіанта. Натомість В. Коробка розрізняє ці категорії, говорячи про правовий світогляд як про позитивно-стійке ставлення до права, як до ідеї належного, а про юридичний світогляд — як про позитивно-стійке ставлення до світу — на підставі належного права. Таке розмежування автор пояснює акцентуванням у співвідношенні правового і юридичного світоглядів не на функціонально-аксіологічних особливостях перетворення права в життя, здійснюваного за рахунок юридичної діяльності, яка розуміється в її суто технічному змісті, а на виробленні правовим мисленням на основі ідеї права якісно нової моделі організації і функціонування соціуму, моделі, у якій абсолютно збалансовані ідея рівності можливостей різних людей, а також ідея розумної державної влади [2, с. 242].

На нашу думку, питання про розмежування правового та юридичного світогляду не є принциповим на етапі запровадження в теорію права нової категорії для позначення феномену внутрішнього світу особи, пов'язаного зі сприйняттям правової реальності. Зміст вказаних термінів, який запропонував В. Коробка, можна розглядати як два аспекти одного поняття у ролі відображення взаємовпливу права та людини, коли, з одного боку, особою сприймається та аналізується правова реальність, а з другого — правовий (юридичний) світогляд є детермінантою ідеї досконалого права. Саме тому, не вдаючись у глибокий етимологічний аналіз, вважаємо за доцільне у межах нашої статті сприймати правовий та юридичний світогляд як тотожні категорії.

У контексті визначення сутності юридичного світогляду цікавою є думка Т. Громової, яка характеризує його у ролі форми суспільного регулювання, що заснована на пануючій моралі [3]. Безумовно, неврахування духовно-моральної основи права може призвести до втрати

його авторитетності в суспільстві, впливати на поширення явищ правового нігілізму, деформації правосвідомості, а отже, зниження довіри до права та його ефективності. Взаємозв'язок та взаємовплив норм моралі та права не можна заперечувати, однак це все ж самостійні засоби соціального регулювання, що мають специфічні шляхи формування, зміст та способи гарантування. На наше переконання, юридичний (правовий) світогляд характеризує виключно правову сферу і моральні цінності. У цьому випадку вони мають значення лише за умови можливості втілення їх у праві. Тобто усталені та загальноприйняті в конкретному суспільстві норми моралі є далеко не єдиним фактором формування юридичного світогляду, хоча і виступають ціннісно-духовним критерієм права. Процес формування світоглядних уявлень про правову реальність є досить тривалим і відбувається під впливом соціокультурних, історичних, етнонаціональних, ментальних, ідейно-раціональних, моральних основ, які становлять комплекс детермінант правового світогляду.

Варто зазначити, що термін «юридичний світогляд» деякі автори пов'язують із тим чи іншим типом праворозуміння. Так, Є. Орач наголошує, що класичним втіленням юридичного світогляду стала теорія природного права і пов'язаного з нею суспільного договору. На його думку, методологічною основою юридичного світогляду в період формування політичних доктрин XVII ст. був раціоналізм, який вимагав вести наукові дослідження, вивчення питань держави і права неупереджено і вільно, не шукати істини в поглядах різних авторитетів. Раціоналізм вимагає оцінки суспільних і політичних явищ із позицій здорового глузду, застосування до них правил логіки [4, с. 173]. Безумовно, сприйняття певного типу праворозуміння характеризує окремі аспекти правового світогляду, оскільки відображає погляди, ідеї, концепції стосовно виникнення, сутності, змісту та форми існування права. Однак ми переконані, що певний підхід до праворозуміння може відображати лише теоретичну, ідеологічну складову юридичного світогляду, а отже, ототожнювати ці категорії вважаємо не обґрунтованим.

В юридичній літературі зустрічається погляд на правовий світогляд як правову ідеологію, що засновується на демократичних принципах права. Зокрема, С. Погребняк зазначає, що система основоположних (демократичних, загальних) принципів права (зокрема, справедливості, рівності, свобода, гуманізм; верховенство права як категорія, що їх уможливорює та допоміжні їм: правова визначеність, пропорційність та добросовісність) являють собою каркас для формування юридичного світогляду осіб як ідеологічної частини правової свідомості [5, с. 41].

Його точку зору цілком підтримує Ю. Козенко і робить висновок, що аби набути статусу юридичного світогляду (правової ідеології) особи, правові знання з огляду на їх значущість повинні трансформуватися у цінності, або ж потрапити туди вже в існуючому авторитетному вигляді правових принципів (аксіом) [6, с. 42]. Тобто в цьому випадку автори фактично отожднюють поняття «юридичний світогляд» та «правова ідеологія» як елементи внутрішньої структури правосвідомості, причому обмежуючи фактори формування правового світогляду лише принципами права.

У цьому контексті слід навести позицію В. Коробки, який, наголошуючи на нерозривному зв'язку зазначених категорій, все ж здійснює спробу їх розмежування на основі об'єктно-предметно-суб'єктних характеристик. У своїй статті автор обґрунтовує: якщо об'єктом правової свідомості є правова дійсність, а предметом — світ права як правова реальність, то суб'єктом правової свідомості є людина як особа соціальна, що бере участь у правовідносинах. Об'єктом правового світогляду також є правова дійсність, проте предметом правового світогляду, на відміну від правової свідомості, виступають світ права як ідея належного (основний предмет) і правова ідеологія (додатковий предмет) [7, с. 10].

У цілому така аргументація видається нам цілком логічною і обґрунтованою, хоча і потребує здійснення додаткового наукового дослідження і встановлення їх співвідношення

шляхом виявлення спільних, відмінних ознак та аспектів взаємодії. Підстави розмежування юридичного світогляду та правосвідомості, на нашу думку, слід шукати в етимологічному розрізненні понять «свідомість» та «світогляд». Вважаємо, що поняття правового світогляду має право на самостійне категоріальне значення у теорії права поряд із правовою свідомістю, оскільки характеризує специфічні аспекти сприйняття та аналізу правової дійсності.

Формулюючи у ролі предмета юридичного світогляду світ права як ідею належного, постає питання критеріїв такої належності. На основі яких ідеалів повинно бути сформоване світоглядне уявлення про оптимальну правову реальність? На нашу думку, одним із таких критеріїв можуть бути загальнолюдські цінності, оскільки сучасне розуміння права все частіше трактує його як засіб вираження ідей гуманізму. Вдале визначення загальнолюдських цінностей обґрунтовує О. Зайчук, розглядаючи їх як ціннісно-нормативну систему, що формується у процесі становлення і розвитку суспільства і відтворює результати реальної взаємодії ідеалів і інтересів усіх соціальних прошарків і груп суспільства чи світового співтовариства. До них автор відносить: соціально-політичні цінності, загальнолюдські (національні) ідеали, загальнонародні цілі й основні засоби їх досягнення (соціальна справедливість, людська гідність, громадянський обов'язок, цінності матеріального благополуччя і багатства духовного життя) [8, с. 25]. Саме здатність права не лише проголошувати такі ціннісні орієнтири, а й забезпечувати реальний механізм їх дотримання і гарантування може надати відповідь на питання щодо його належності.

У російській юридичній науці висловлюється думка про комплексний і багатоаспектний характер категорії «юридичний світогляд». Так, Г. Паластрова виокремлює такі напрями його розуміння: філософський, історичний та формально-юридичний. З позиції перших двох аспектів юридичний світогляд розглядається як універсальне цивілізаційне явище, іманентне в різноманітних формах (моральних, релігійних, звичаєвих) будь-якому типу соціально-політичної організації суспільного життя, що визначає розуміння та оцінку утверджених у суспільстві правових норм, відносин та ідеалів.

У формально-юридичному значенні, на думку вченої, юридичний світогляд являє собою сукупність поглядів на суспільство та місце в ньому людини через призму індивідуалістичних договірно-правових відносин та систему уявлень про право як визначний фактор розвитку суспільства і держави [9, с. 4–5].

Погоджуючись з тим, що дослідження правового світогляду в різноманітних аспектах дозволить більш повно усвідомити сутність і зміст цієї категорії, виявити її особливості на окремих історичних етапах, з'ясувати трансформацію її ціннісно-культурних засад, вважаємо, що сформульовані Г. Паластровою визначення є такими, що занадто розширюють зміст правового світогляду, а це фактично унеможливорює відокремлення цієї категорії від інших феноменів внутрішньої сфери людського сприйняття права, таких як правосвідомість, правовий менталітет, правова культура тощо. Наведене тлумачення, на нашу думку, слід доповнити формулюванням специфічних рис юридичного світогляду, які б обґрунтовували його самостійне значення у правовій реальності.

Аналізуючи наявні в юридичній літературі погляди щодо розуміння правового світогляду, можемо констатувати їх багатоманітність та в деяких випадках навіть суперечливість. Однак така теоретична неоднозначність в жодному разі не знижує важливості та визначної ролі вказаного феномену правової реальності в дотриманні правопорядку в суспільстві.

У широкому розумінні правовий світогляд можливо визначити як частину загального світогляду, що ґрунтується на сприйнятті ціннісно-орієнтаційних та духовно-моральних характеристик права як оптимального соціально-нормативного регулятора та є фактором формування правомірної поведінки.

Значення правового світогляду можливо визначити шляхом з'ясування його функціонального навантаження. Насамперед, в ідеологічному аспекті правовий світогляд забезпечує

можливість виявити та зберегти традиційні для конкретного суспільства етико-моральні та культурні цінності; врахувати динамічність суспільних відносин шляхом критичного аналізу правової реальності; на рівні свідомості здійснити оцінку ефективності існуючого правового регулювання; підвищити роль права як засобу закріплення загальнолюдських цінностей.

У практичному аспекті правовий світогляд покликаний сформулювати стереотип (ідеальну модель) правомірної поведінки; визначити ціннісні та духовно-моральні стандарти правотворчості, правозастосування та правореалізації; забезпечити відповідність позитивного (офіційно закріпленого права) ідеалам та демократичним принципам, що відображають національну та культурну самобутність конкретного суспільства.

Враховуючи важливе соціальне призначення досліджуваного явища, наголосимо на необхідності комплексної теоретичної розробки проблематики правового світогляду як специфічного феномену правової реальності, який характеризує позитивний (на відміну від таких категорій, як правова свідомість, правова культура, правовий менталітет, які можуть мати і негативні деформовані форми) аспект сприйняття права як ціннісно-культурного орієнтиру для формування особою моделі правомірної поведінки.

Аналізуючи сучасні активні процеси євроінтеграції, зближення і взаємопроникнення національних правових систем, поступове створення міжнародного універсального правопорядку, можемо стверджувати, що вони відбуваються завдяки спільності основ вітчизняного та європейського правових світоглядів, які ґрунтуються на ідеях верховенства прав людини, справедливості, моральності, формальної рівності, демократизму, свободи, гуманізму тощо.

Список використаних джерел

1. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 2002. — Т. 4. — 717 с.
2. *Коробка В. М.* Правовий та юридичний світогляди як специфічні типи світоглядів / В. М. Коробка // *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія* / редкол. : А. П. Гетьман [та ін.]. — Х. : Право, 2011. — Вип. 8. — С. 241–242.
3. *Громова Т. Н.* Юридическое мировоззрение в системе детерминант правомерного поведения: определение места и роли / Т. Н. Громова // *Фундаментальные и прикладные исслед. кооперативного сектора экономики*. — 2012. — № 3/4. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.volgograd.ruc.su/upload/medialibrary/acd/qwtgawuwoqprc.pdf>.
4. *Орач Є. М.* Історія політичних і правових вчень : навч. посіб. / Є. М. Орач. — К. : Атіка, 2005. — 560 с.
5. *Погребняк С. П.* Справедливість змісту нормативно-правових актів як умова їх правомірності / С. П. Погребняк // *Вісник Академії правових наук України*. — 2005. — № 2 (41). — С. 41–59.
6. *Козенко Ю. О.* Демократичні принципи права в ролі засобів формування юридичного світогляду особи / Ю. О. Козенко // *Вибори та демократія*. — 2011. — № 3. — С. 39–43.
7. *Коробка В. М.* Правовий світогляд і близькі до нього ментальні феномени: порівняльно-правовий аналіз на основі співвідношення / В. М. Коробка // *Право і суспільство*. — 2010. — № 4. — С. 9–14.
8. *Зайчук О. В.* Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права / О. В. Зайчук // *Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. Науково-практичний юридичний журнал*. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. — Вип. 3. — С. 21–27.
9. *Паластрова Г. В.* Юридическое мировоззрение: историко-правовые и аксиологические аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г. В. Паластрова. — Ростов н/Д., 2008. — 27 с.

Николина К. В. Правовий світогляд: наукові підходи до сприйняття

Підвищення ролі аксіологічного та антропологічного підходів до розуміння права обумовлює необхідність теоретичного осмислення та обґрунтування категорії «правовий світогляд». У статті аналізуються основні підходи до розуміння юридичного світогляду, сформульовано напрями дослідження та уточнено його змістовні характеристики. Автором запропоновано розглядати правовий світогляд у

широкому розумінні як частину загального світогляду, що ґрунтується на сприйнятті ціннісно-орієнтаційних та духовно-моральних характеристик права як оптимального соціально-нормативного регулятора та є фактором формування правомірної поведінки.

Ключові слова: правовий світогляд, аксіологія права, правомірна поведінка, правова свідомість.

Николина Е. В. Правовое мировоззрение: научные подходы к восприятию

Повышение роли аксиологического и антропологического подходов к пониманию права обуславливает необходимость теоретического осмысления и обоснования категории «правовое мировоззрение». В статье анализируются основные подходы к пониманию юридического мировоззрения, сформулированы направления исследования и уточнены содержательные характеристики. Автором предложено рассматривать правовое мировоззрение в широком понимании как часть общего мировоззрения, которое основывается на восприятии ценностно-ориентационных и духовно-моральных характеристик права как оптимального социально-нормативного регулятора и является фактором формирования правомерного поведения.

Ключевые слова: правовое мировоззрение, аксиология права, правомерное поведение, правовое сознание.

Nykolyna K. Legal world-view: scientific approaches to perception

Enhancing the role of the axiological and anthropological approaches to understanding the law necessitates a theoretical understanding and justification of the category «juridical worldoutlook» The article analyzes the main approaches to the understanding of the juridical worldoutlook, formulated research directions and updated it substantial characteristics. Author proposed to consider the legal world in the broadest sense as part of the world, which is based on the perception of the value-orientation and of the moral law as the optimal characteristics of the socio-regulatory control and is a factor in the formation of lawful behavior.

Key words: legal world-view, axiologic of law, lawful behavior, legal conscience.

УДК 340.1

*Ігор Сергійович Окунєв,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК»,
кандидат юридичних наук*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТА ПРАВА

Природа та місце суб'єктів права в системі суспільних відносин, їх права та обов'язки стосовно інших суб'єктів визначаються за допомогою такої юридичної категорії, як «правовий статус суб'єкта права».

Дослідження проблем правового статусу суб'єктів права лежить у межах проблем загальної теорії держави і права. Це пояснюється тим, що одним із завдань загальної теорії держави і права є визначення категорійно-понятійного апарату юридичної науки, що достовірно відображає правову дійсність, об'єктивну логіку її функціонування і розвитку та є основою будь-якого вчення (у тому числі вчення про правовий статус суб'єктів права).

У теорії держави та права питання правового статусу досліджували С. Алексєєв, Н. Вітрук, С. Кечекьян, Н. Матузов, А. Міцкевич, П. Рабінович, О. Скакун, А. Черданцев Л. Явич та ін.

Не залишили поза увагою питання правового статусу й представники галузевих наук, зокрема, конституційного (Н. Богданова, Л. Воеводін, Б. Габричидзе, В. Мелашенко та ін.), ад-